

TIMBRO

Konfessionella skolor

Samhällsproblem eller mänsklig rättighet?

Jonas Qvarsebo & Fredrik Wenell

TIMBRO – April 2018

Om författarna

JONAS QVARSEBO är fil. dr. och lektor i utbildningsvetenskap vid Malmö universitet.

FREDRIK WENELL är teol. dr. och lektor i systematisk teologi vid Örebro Teologiska Högskola.

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	3
INLEDNING	4
DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNA I SAMHÄLLSDEBATTEN	6
Debatten under mitten av 2000-talet	7
Debatten 10 år senare	10
Sammanfattning av debattens argument	12
DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNAS VILLKOR OCH VERKSAMHET	14
Religions- och konfessionsbegreppet	14
Varför startas konfessionella friskolor?	16
Vilka driver de konfessionella friskolorna?	18
De konfessionella friskolorna som segregrande eller som resurs för integration	19
Undervisningen i de konfessionella friskolorna	22
Sammanfattning av de konfessionella friskolornas villkor och verksamhet	24
REFERENSLISTA	25

SAMMANFATTNING

- Debatten om de konfessionella friskolorna handlar primärt om segregation och integration i spänningsfältet mellan sekulärt majoritetssamhället och religiösa minoriteters rättigheter. Debatten förs i ett högt tonläge med krav på förbud av skolorna.
- Den empiriska forskningen om de konfessionella friskolorna är knapphändig. De få större studier som gjorts har fokuserat på de muslimska friskolorna. Den stora majoriteten av konfessionella friskolor, de kristna skolorna, har bara varit föremål för några mindre fallstudier.
- Skolornas verksamhet lyder under skollagen där det görs en skarp åtskillnad mellan utbildning och undervisning. Undervisningen måste vara konfessionsfri, inga religiösa inslag får vara schemalagda och Skolinspektionen har i uppdrag att granska att skolorna följer skollagen och läroplanen. Skolorna är inte ”religiösa” i bemärkelsen att verksamheten har inslag av religiös instruktion. Den konfessionella inriktningen vetter mer åt kultur, värderingar och livsåskådning snarare än religiös instruktion.
- En översikt av skolornas lärar- och elevsammansättning och befintlig forskning visar att skolorna härbärgerar en mångfald av nationaliteter och religioner och utgör en arena där den religiösa identiteten kontextualiseras och förhandlas i relation till majoritetssamhället.

INLEDNING

Debatten om de konfessionella friskolorna har blossat upp med jämna mellanrum sedan friskolereformen i början av 1990-talet. Reformen innebar ett brott med efterkrigstidens utbildningspolitiska betoning på enhetsskola, numera formulerad som "en skola för alla", där enhetlighet och likvärdighet varit norm. Ett sätt att förstå debatten om de konfessionella friskolorna är att se den mot bakgrund av en strävan efter ett homogent samhälle. Här finns beröringspunkter med ett äldre samhällsideal där den gamla lutherska enhetsstaten är det främsta exemplet. Till skillnad från den lutherska enhetsstaten där samhällets homogenitet hade en religiös bas och vilade på katekes och kyrkoplikt har det nu växt fram en sekulär enhetskultur där den gemensamma värdegrunden och de demokratiska värderingarna betraktas som samhällets sammanhållande kitt.¹

Debatten om skolorna kan också förstås i relation till det samhällskontrakt som kännetecknar det moderna Sverige. Detta har beskrivits som en paradoxal syntes av individualistiska och sociala värderingar, där ett väl utbyggt trygghetssystem har främjat såväl oberoende från familj och trossamfund som frånvaron av privata initiativ på utbildnings- och omsorgsområdet. Staten utgör i detta samhällskontrakt det självklara navet för det offentliga livet, inklusive utbildningsinstitutionerna.² De institutioner som i Sverige ofta beskrivs i termer av "vård, skola och omsorg" har sedan länge betraktats som gemensamma angelägenheter och tillhört statens, kommunens och landstingets domäner. Mot denna bakgrund är de konfessionella friskolorna något nytt och främmande, liksom friskolor i stort. Visserligen har det i Sverige sedan lång tid tillbaka funnits visst oberoende på utbildningsområdet, i form av exempelvis studieförbund, internatskolor och folkhögskolor. Men när det gäller det obligatoriska skolväsendet utgör friskolorna något nytt. Med framväxten av de konfessionella friskolorna kan denna utveckling sägas ha tagit ytterligare ett steg och utmanat en sekulär kultur där religion betraktas som en privatsak som inte ska påverka det offentliga livet.³

Man bör dock påminna sig om att den svenska relationen mellan stat och civilsamhälle inte är den enda möjliga. I till exempel länder som USA, Holland och Tyskland har det växt fram andra sätt att reglera denna relation, inte minst i förhållande till religionsfriheten och religiösa samfunds verksamheter.⁴ I USA har institutioner som skolor, universitet och sjukhus vanligtvis startats och drivits i religiösa samfunds regi snarare än i statens, vilket har lagt grunden för ett mer självständigt civilsamhälle jämfört med Sverige. Holland har i jämförelse med Sverige haft en mer pluralistisk hållning när det kommer till religionsfrågor. Till skillnad från Sverige, där endast en trosinriktning var rådande under mycket lång tid, lyckades man i Holland uppnå en fredlig samexistens mellan katoliker och kalvinister, en pluralism som sedan utvidgats till att omfatta även sekulära gemenskaper och organisationer. Även i Tyskland finner man en modell där religiösa samfund spelar en viktig roll för välfärd och omsorg.⁵

¹ Jonas Qvarsebo & Thom Axelsson (2014) "Lutherans, Value People or US Citizens? The Ever Present Dream of the Good Citizen", i Fejes, Andreas; Nicoll, Kathy (Eds.) *Confession, Education and Lifelong Learning*, London: Routledge; Jonas Qvarsebo & Thom Axelsson (2014) "Värdegrund och livskunskap som styrningsteknologier", i Thom Axelsson, Jutta Balldin, Jonas Qvarsebo (red.) *Styrningskonst på utbildningsarenan: Upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs*, Lund: Studentlitteratur; Jonas Qvarsebo (2013), "Konfessionella friskolor, religion och toleransens gränser", i Lars Trägårdh, Hanna Hallin, Lars Skov Henriksen och Per Selle (red.), *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*, Stockholm: SNS Förlag.

² Lars Trägårdh & Henrik Berggren (2006), *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Stockholm Norstedts; Lars Trägårdh & Johan Vamstad (2009), *Att ge eller beskattas: Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige och andra länder*, Stockholm: Sektor 3 – Tankesmedjan för det civila samhället.

³ Qvarsebo (2013).

⁴ Berggren & Trägårdh (2006).

⁵ Trägårdh & Vamstad (2009).

Enligt skolverkets enhetsregister från 2017 finns det idag 66 konfessionella grundskolor registrerade i Sverige. Tillsammans har de lite drygt 9300 elever. Det skall ställas i relation till att det 2017/18 går 1 050 000 elever i svensk grundskola enligt skolverket. Det totala antalet elever är fördelade på 3990 kommunala skolor, fem sameskolor, 820 fristående och 16 internationella skolor.⁶ Eleverna i de konfessionella skolorna utgör alltså knappt 1% av totala antalet elever och skolenheterna utgör ca 1,4% av antalet skolor. Det kan jämföras med att det i Danmark går nästan 18 950 och i Norge 14 700 elever i konfessionella skolor. Finland har en annan form av religionskunskapsundervisning som sker inom ramen för den allmänna skolan. Eleverna delas där redan från början upp utifrån religiös tillhörighet, vilket kan vara en förklaring till varför endast 1500 elever går på konfessionella skolor i Finland. Om vi jämför med länder i Europa är Rumänien och Tjeckien närmare Sveriges siffror med mindre än 5% av eleverna, medan så många som 56,8 % går i konfessionella skolor i Belgien och hela 76,3 % i Nederländerna. I Storbritannien går 37,2% av eleverna i konfessionella friskolor och i Frankrike 20%.⁷ I ett europeiskt perspektiv sticker alltså Sverige ut med hur få elever som går i konfessionella skolor.

I denna forskningsrapport vill vi ge en bild av de 66 konfessionella friskolornas förutsättningar och verksamhet och belysa varför de av vissa uppfattas som ett samhällsproblem medan de av andra betraktas som en mänsklig rättighet. Med utgångspunkt i skollagen och det regelverk som omgärdar skolväsendet i Sverige vill vi ge en översikt av de konfessionella friskolornas verksamhet baserad på den forskning som gjorts av friskolors dagliga verksamhet, även om forskningen om dessa skolor ännu är knapphändig. Rapporten är strukturerad i två delar, i den första ger vi några exempel på hur debatten om de konfessionella friskolorna har sett ut från mitten av 2000-talet fram till idag, i den andra delen belyser vi de faktiska villkoren för skolorna enligt skollagen och Skolverkets klassifikationer, och diskuterar befintlig empirisk forskning om skolornas verksamhet.

⁶ <https://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/grundskola>

⁷ Franken, Leni & Vermeer, Paul (2017), "Deconfessionalising RE in pillarised education systems: a case study of Belgium and the Netherlands", *British Journal of Religious Education*; Pépin, Leni. (2009). *Teaching about Religions in European School Systems: Policy issues and trends – NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe*.

DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNA I SAMHÄLLSDEBATTEN

I dagens Sverige råder det delade meningar om de konfessionella friskolorna och allt fler opinionsbildare och makthavare menar att sådana skolor överhuvudtaget inte bör vara tillåtna. Debatten förs ofta i ett högt tonläge och det är vanligt med starka omdömen. Inte sällan betraktar ledande politiker och opinionsbildare dessa skolor som ett allvarligt hot mot centrala värden i det svenska samhället. Man kan till exempel påminna sig om en intervju i Svenska Dagbladet med Marita Ulvskog från 2007 där hon jämförde konfessionella friskolor med "barnfångelser" för att få en uppfattning om tonläget.⁸ När Novus 2017 på uppdrag av Förbundet Humanisterna ställde frågan om hur människor ser på religiösa friskolor svarade 59% att sådana inte borde vara tillåtna.⁹ När den kristna dagstidningen Dagen tillsammans med Kristna friskolerådet samma år lät SIFO göra en liknande undersökning visade sig dock 51% vara för dessa skolor.¹⁰ Humanisterna och tidningen Dagen ställde dock delvis olika frågor, vilket förmodligen påverkat undersökningarnas utfall. Dagen frågade hur man ställer sig till kristna friskolor som står under skolinspektionens kontroll, medan Humanisterna frågade om religiösa friskolor i allmänhet. Mot bakgrund av de senare årens debatt om integration och faran med framväxande parallellsamhällen pekar de olika resultaten på att tveksamheten framför allt rör de muslimska friskolorna snarare än de kristna och de judiska skolorna. En annan aspekt av utfallet är Dagens tillägg om skolor som står under skolinspektionens kontroll, vilket kan ha mildrat eventuella kritiska reaktioner. Skolinspektionen har sedan 2008 uppdraget att kontrollera att både kvaliteten på undervisningen och att skollagens krav på icke-konfessionell undervisning åtföljs i alla skolor, något som allmänheten kanske inte är helt upplyst om.

Trots skollagens krav och Skolinspektionens uppdrag visar debatten om de konfessionella friskolorna att det finns en utbredd oro över dessa skolor. Det är lätt att tro att kritiken mot skolorna har varit mer eller mindre konstant sedan friskolorna fick etableringsrätt i början av 1990-talet. Så är dock inte fallet, en sökning i *Retriever mediedatabas* på orden religiösa, konfessionella och friskolor mellan 1995-2017 visar att debatten har gått i vågor och varit som mest intensiv under perioderna 2005-2007 och 2016-2017. Under båda dessa perioder är det migrationen och rädslan för Islamism och terrorism som har skapat mest oro. Det går också att urskilja en rädsla för att religiösa övertygelser ska få ha inflytande på samhället bortom den privata sfären. Nedan presenterar vi några exempel på hur debatten har sett ut under dessa två perioder.¹¹

⁸ *SvD* 11/9, 2007.

⁹ <http://media.humanisterna.se/pdf/novusfeb2017.pdf>

¹⁰ *Dagen* 17/5, 2017.

¹¹ För en fylligare redogörelse för debatten under mitten av 2000-talet, se Qvarsebo (2013).

DEBATTEN UNDER MITTEN AV 2000-TALET

Vilka olika problembilder har förknippats med de konfessionella friskolorna och vilka argument har anförts mot dem? En problembild handlar om att de konfessionella friskolorna befaras kunna fungera som plantskolor för samhällsomstörtande verksamhet, alltså terrorism. Följande utdrag från två debattartiklar av Nyamko Sabuni respektive Mette Fjellkner är betydande:

Jag känner också oro för att muslimska friskolor riskerar att bli den naturliga rekryteringsbasen för framtida självmordsbombare. I kampen mot terrorismen är det alltså viktigt att ifrågasätta dessa skolor. I dag är det aktuellt med terrorister som bekänner sig till islam, men vi är inte främmande för kristna eller judiska terrorister heller. Det är främst inom religionen som fundamentalismen frodas.¹²

Men det faktum att religion tenderar att få ökad betydelse för medborgarna är dock inte helt oproblematiskt. Att religion kan få politiska konsekvenser har tydligt framgått i samband med uppståndelsen kring karikatyrbilderna av profeten Muhammed.¹³

Konfessionella friskolor befaras alltså bli ”den naturliga rekryteringsbasen för terrorism”. Trots Sabunis försök att knyta terroristhotet till alla de monoteistiska religionerna är det uppenbart att denna problembild gäller Islam och de muslimska friskolorna. Användandet av termen ”självmordsbombare” knyter den aktuella terrorismen till terroristdåd som utförts i Islams namn, och Fjellkners hänvisning till karikatyrerna av profeten Muhammed pekar i samma riktning. Av citaten ovan framkommer också att religion i allmänhet anses problematisk. Den porträtteras i negativa ordalag som fröbädden för olika former av fundamentalism och extremism, vilket kan, om den lämnas obevakad, leda till vansinnesdåd.

En annan problembild bottnar i rädslan för sekter och de konfessionella friskolorna som sektmiljöer. Den underliggande tanken här är att religiösa sekter via friskolorna ges möjlighet att utvidga sin verksamhet bortom sektens ljusskygga verksamhet och på så sätt kan skapa totalmiljöer av indoktrinering och social kontroll. Mot den bakgrunden framstår ett förbud mot konfessionella friskolor som fullt rimligt, till och med självklart. Jan Björklund och tre andra folkpartistiska politiker ger uttryck för just dessa farhågor med orden:

En viktigare kontroll utövas i många fall av elever och föräldrar. Men just i skolor av utpräglad sektkaraktär är steget för någon inblandad som ser ett missförhållande att anmäla det mycket långt. Vi kan alla föreställa oss hur situationen skulle ha varit om Knutbyförsamlingen utanför Uppsala hade drivit en friskola.¹⁴

I ovanstående citat fungerar sektbegreppet som ett retoriskt redskap. Begreppet som sådant frammanar rädsla och är förknippat med maktfullkomlighet, godtycklighet, hets och kontroll. Om man till detta begrepp lägger skolor ”av utpräglad sektkaraktär” skapas en mycket allvarlig

¹² *Expressen*, 29/8, 2005.

¹³ *DN*, 16/4, 2006.

¹⁴ *DN*, 31/10, 2005.

bild. Hänvisningen till Knutby, och de extrema händelser som där ägde rum, bidrar till att ytterligare förstärka kraften i det emotionellt laddade sektbegreppet, även om det aldrig drevs någon kristen friskola i Knutby.

Ytterligare en problembild är faran med en alltför långt gången kulturell pluralism. Trots allt positivt tal om mångkultur och tolerans i svensk offentlig retorik är det uppenbart att dessa skolors existens anses hota samhällets sammanhållning. Oron handlar inte om att vissa svenska kulturella sedvänjor riskerar försvinna. Det är snarare en oro över en pluralism som riskerar tränga ut centrala värden i det svenska samhället – allt från övergripande ideologiska värden som brukar beskrivas med begrepp som demokrati och jämställdhet till värden som har att göra med synen på rationalitet och förnuft. Farhågan är att eleverna i de konfessionella friskolorna ska påverkas i annan riktning än den breda majoritetskulturen och därigenom ta till sig främmande värderingar om det rätta, goda och det sanna. Därigenom antas små kulturella enklaver med annorlunda värden och idéer än majoritetssamhällets kunna uppstå. Detta är en rädsla som framkommer i Björklunds och Fjelknens artiklar:

Ordföranden i socialdemokraternas kvinnoförbund Nalin Peggul, själv muslim, har sagt offentligt att det enda skälet att många väljer att sätta sina barn i muslimska friskolor är att de vill vända sig bort från majoritetssamhället.¹⁵

Möjligheten att välja skola efter en specifik religiös inriktning har också en avskiljande och uppdelande effekt. Detta förstärker den segregation som redan finns på utbildningsområdet, vilket omöjligen kan vara politiskt önskvärt. Ambitionen att integrera olika kulturer och strävan mot ett likvärdigt skolsystem motverkas. Detta är något som inte borde accepteras.¹⁶

De konfessionella friskolorna framträder i citaten ovan som ett hot mot en viss typ av kulturell homogenitet, nämligen som ett avsteg från ”majoritetskulturen”. Det homogena samhället ska bevaras genom ”integration” och förekomsten av flera olika kulturer inom ramen för samhället betraktas som ”segregation”. Värnandet av denna typ av homogen kultur har inte bara att göra med avvikelser när det gäller religiösa och kulturella traditioner, det rör också avvikande sätt att förhålla sig till vetenskap och kritiskt tänkande. Som Christer Sturmark från Förbundet Humanisterna har uttryckt det:

Vi lever i en tid där fundamentalismen växer inom alla religioner. Nyandligheten, pseudovetenskapen och annan vidskepelse växer sig också allt starkare. Vårt samhälle är skyldigt att skydda våra barn så länge de är sårbara, under vuxnas inflytande och inte kan skydda sig själva. Inte bara från kroppsliga utan också mentala övergrepp. Ge våra barn chansen att upptäcka världen på riktigt. Den är nog så fantastisk, fascinerande och njutbar som den är. Förbjud religiös indoktrinering i skolan, acceptera inte konfessionella friskolor!¹⁷

Det religiösa sammankopplas i ovanstående citat med en rad negativt laddade begrepp – ”fundamentalism”, ”nyandlighet”, ”pseudovetenskap” och ”vidskepelse”. Sturmark gör också

¹⁵ DN, 31/10, 2005

¹⁶ DN, 16/4, 2006

¹⁷ Expressen, 19/4, 2006.

en distinktion mellan religiösa människors uppfattningar om världen och världen ”på riktigt”. Valet tycks stå mellan en förvanskad verklighetsbeskrivning och en neutral och objektiv beskrivning av hur det verkligen är. De konfessionella friskolorna antas härbärgera den förra föreställningen medan humanister som Sturmark står för den senare. Problembilden som förmedlas genom dessa uppräknings av negativa begrepp är att det sker en pågående infiltration av det offentliga rummet i form av främmande idéer och värderingar. Därigenom riskerar vissa grupper av människor att ledas in i irrationalitet och kaos. Att kampen om dessa värden, som Förbundet Humanisterna uppfattar dem, står om skolan beror sannolikt på skolans centrala roll i socialiseringen av det uppväxande släktet. Om de konfessionella friskolorna tillåts riskerar barnen enligt denna problembild att utsättas för såväl kroppsliga som mentala övergrepp, saker som religiösa människor antas kunna hemfalla åt om de inte kontrolleras. Att majoritetskulturen är just sekulär och upplyst, och inte tål några konkurrenter i det offentliga rummet, är ett centralt antagande för denna kritik. Som Sabuni uttrycker det:

Religiösa skolor hör inte hemma i ett upplyst sekulärt samhälle. Vill föräldrarna fostra sina barn enligt den religion de bekänner sig till är de fria att göra detta på barnens fritid inom ramen för sina samfund och organisationer. Skolans uppgift ska vara att fostra självständiga, kritiskt tänkande individer.¹⁸

Eller som fyra centerpartister skriver i ett debattinlägg:

Låt extra undervisning i den egna religionen vara en sak som försiggår på fritiden och inte i den skola som skall förbereda barnet för livet som vuxna och som bekostas av allmänna medel.¹⁹

Religionen ska enligt dessa debattörer vara en privatsak, något som man kan ägna sig åt på fritiden som vilken hobby som helst, den får inte spela någon roll för politik, skola, vetenskap och offentligt samhällsliv. Gör den det riskerar den att hota centrala värden i det svenska samhället. Debattörerna menar också att religionen fostrar människor in i osjälvständighet och ett okritiskt förhållande till tillvaron, den uppfattas således som ett hinder för den medborgarfostern som skolan ska stå för.

¹⁸ *Expressen*, 29/8, 2005.

¹⁹ *DN*, 2/9, 2009.

DEBATTEN 10 ÅR SENARE

Tio år senare handlar kritiken mot de konfessionella friskolorna framför allt om integration, samhällets sammanhållning och risken för framväxten av ett religiöst parallellsamhälle. En debattartikel skriven av tre liberaler ger uttryck för en oro om att individen hamnar i kläm om religionen får för stor plats i samhället. Som vi känner igen från debatten i mitten av 2000-talet betonar man vikten av att religionen förpassas till fritiden och inte påverkar det offentliga samhällslivet.

Vi i Liberala kvinnor tycker att det är viktigt att begränsa statens makt över individens fri- och rättigheter, där ju religionsfriheten ingår. Staten får aldrig diktera människors trosuppfattningar. Men vi anser att tro är något man ska ägna sig åt på sin fritid och inte under skoltid.²⁰

Resonemanget speglar en bestämd men outtalad syn på religion. Den betraktas som något strikt privat och bör inte tillåtas ta sig några offentliga uttryck. De liberala debattörerna menar vidare att i dessa skolor "riskerar fördomar och intolerans att frodas" eftersom barnen hindras från att möta andra hållningar och åskådningar än sina egna. Tanken tycks vara att när religiösa människor tillåts driva skolor tenderar de att stänga in sig i sektliknande gemenskaper där man odlar sin egen särart utan intresse för världen utanför. Denna tendens till slutenhet motverkar enligt debattörerna integrationen i samhället. Den offentliga skolan har enligt debattörerna en viktig uppgift att utgöra en plats där barnen och ungdomarna får möjlighet att möta olika livsåskådningar, ideologier och hållningar, något som de konfessionella friskolorna enligt dem inte kan erbjuda.

På ett liknande sätt argumenterar det socialdemokratiska skolborgarrådet i Stockholm, Olle Burell. Skolan som fundamentet i det demokratiska samhällsbygget hotas enligt honom av de konfessionella friskolorna. Orsaken är att dessa delar upp människor utifrån familjers religiösa övertygelser.

Konfessionella friskolor är det mest markanta exemplet på motsatsen, nämligen en verksamhet – obligatorisk och offentligt finansierad – som leder till en sortering av grundskoleelever utifrån familjens religiösa preferenser. Eftersom skolan är fundamentet i det demokratiska samhällsbygget, har Socialdemokraterna beslutat att verka för en förändring av detta.²¹

Burell argumenterar för att den begränsade uppfostran som barn får i religiöst praktiserande familjer behöver kompletteras och korrigeras av det allmänna. Burell är samtidigt tydlig med att han värnar ett mångkulturellt och religionsvänligt Sverige, så länge inte det religiösa sammanblandas med det offentliga. Risken är annars att de religiösa skapar parallellsamhällen där fördomar kan uppstå. Som exempel på detta tar han Plymouthbrödernas skola i Småland, en skola som har fått kritik just för att bidra till ett parallellsamhälle där individens frihet begränsas.

Oron gäller annars framför allt de muslimska friskolorna, även om det sällan uttalas i debatten. Man befärar att de muslimska friskolorna inte bara bidrar till segregation mellan olika grupper i samhället utan också könssegregation. De konkreta exemplen på könssegregation i

²⁰ SvD, 23/3, 2017.

²¹ SvD, 27/4, 2017.

muslimska friskolor är emellertid få, det mest kända exemplet är uppdelningen av pojkar och flickor i samband med en bussfärd arrangerad av den muslimska Al-Hazarskolan våren 2017. Händelsen blev känd genom ett inslag i *Kalla Fakta* och skapade medial debatt. Eli Göndör har undersökt denna händelse och fann att oron för könssegregering på den berörda skolan var obefogad. En närmare franskning visade att eleverna på skolan umgås över könsgränserna i såväl klassrum som på raster och att skolan fyller en viktig funktion för integration.²²

Föreställningen om att friskolorna skapar en ensidig bild av samhället, bidrar till segregation och könssegregerar elever ledde till att 13 socialdemokrater skrev ett debattinlägg inför socialdemokraternas kongress 2017 med rubriken "Religiösa friskolor begränsar och låser in elever i en ensidig bild av världen och andra människor".²³ Mot bakgrund av denna oro för de muslimska friskolorna fick också Socialdemokraternas, Sverigedemokraternas och Liberalernas partikongresser 2017 in flera motioner som kräver förbud av konfessionella friskolor, eller åtminstone krav på att stoppa nyetablering. Det tycks alltså finnas en relativt bred politisk enighet om förbudet mot konfessionella friskolor som vilar på tanken om att den svenska majoritetskulturen hotas av skolornas existens.

Hittills har vi fokuserat på kritiken mot de konfessionella friskolorna, men hur har företrädarna för dessa skolor argumenterat? Försvaren av de konfessionella friskolorna argumenterar inte för att man skall ändra skollagen eller att skolorna borde undantas från skolinspektionens granskningar. De främsta argumenten för konfessionella friskolor knyter istället an till en juridisk och övernationell logik kopplad till föräldrars rätt att uppfostra sina barn i enlighet med sin egen övertygelse. Det kristna friskolerådet lyfter fram FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, Europakonventionen, Barnkonventionen, EU-stadgan, FN:s Internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter samt FN:s Internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Man pekar på att dessa dokument slår fast att det är föräldrarna som har det primära ansvar för sina barn, inte staten.

*Konventionerna om mänskliga rättigheter försvavar undantagslöst skolor på religiös grund, rätten att driva alternativa skolor och att välja utbildning utifrån religiös, filosofisk och pedagogisk övertygelse.*²⁴

Debattörerna hävdar, i kontrast till exempelvis Olle Burell ovan, att föräldrarna är de mest lämpade att uppfostra sina barn, inte det offentliga. Andra debattörer menar att de konfessionella friskolorna behövs på grund av att den offentliga skolan har misslyckats med att vara en mötesplats mellan olika livsåskådningar och ideologier, alltså ett argument som betonar pluralism och mångfald. Man menar att den offentliga skolan inte klarar av att vara en kulturell smältdegel där människor med olika livshållningar möts och utbyter erfarenheter, skapar förståelse för varandra och lär sig demokrati tillsammans. De religiöst praktiserande eleverna behöver därför skolor där inte den offentliga skolans enhetsperspektiv på livet råder.

*I en tid där religiösa människor – främst muslimer och judar – utsätts för ett ständigt ifrågasättande, hat och hot i medierna, hat och våld i offentligheten, svårigheter att praktisera sin religion och rädsla att visa sig i vissa sammanhang blir religiösa friskolor en fristad. Det blir den enda plats där barn och ungdomar kan vara sig själva och slippa att konstant bli "annorlundagjorda" och utsatta.*²⁵

²² Göndör, Eli (2017). Religionskollision: Minoritet, majoritet och toleransens gränser. Stockholm: Timbro Förlag.

²³ DN, 23/3, 2017.

²⁴ SvD, 20/3, 2017.

²⁵ SvD 5/4, 2017.

Förespråkarna för de konfessionella friskolorna menar alltså att det är den offentliga skolans oförmåga att hantera kulturell mångfald som skapat behovet av konfessionella friskolor.

Ett annat argument handlar om att religiös tillhörighet bör ses som en resurs i samhället snarare än ett problem. De två liberala politikerna Jakob Olofsgård och Anna Ekström vänder i denna anda på resonemanget om att staten inte ska finansiera de konfessionella friskolorna. Religion skall enligt dem ses som en resurs i samhället och kan inte förpassas till fritiden. Risken är, menar de, att om inte det offentliga finansierar och har insyn i dessa skolor så kan de bli en grogrund för fundamentalism. "Ingen tjänar på att förpassa denna verklighet till förortens källarlokal. Då riskerar fundamentalism och extremism att gro".²⁶

SAMMANFATTNING AV DEBATTENS ARGUMENT

Den oro som kommer till uttryck i debatten om de konfessionella friskolorna synes vara intimt sammankopplad med en osäkerhet inför religion och religiösa människor i allmänhet. Denna oro tar sig flera olika uttryck och omfattar både religiösa människors värderingar och deras förmåga att tänka och handla rationellt. När det gäller värderingarna som ska gälla i det offentliga betonas att religiöst motiverade övertygelser och praktiker inte ska ha någon plats, sådant tillhör det privata och fritiden. Denna misstänksamhet mot religion och religiösa människor får stor betydelse när skola och utbildning diskuteras, eftersom såväl värderingar som rationalitet här spelar stor roll. Distinktionen mellan offentligt och privat blir också viktig eftersom det offentliga enligt kritikerna inte ska präglas av religiösa föreställningar som man menar är privata angelägenheter. Att låta religion spela en roll för skola och utbildning, som är fallet i de konfessionella friskolorna, riskerar enligt denna logik att spräcka majoritetskulturens syn på värderingar, rationalitet och offentlighet.

Relationen mellan offentligt och privat är också sammanvävd med synen på relationen mellan stat, individ och familj. Ett av de kritiska debattörernas argument är att skolan, som representant för offentlighet och majoritetssamhälle, behöver komplettera och korrigera familjens fostran av barnen. Misstänksamheten mot familjens fostran har gamla anor i Sverige, och på skolans område kan den till exempel spåras till 1946 års Skolkommissions betänkande från 1948 där en rad olika åtgärder för att tillförsäkra eleverna god fostran som komplement till familjens bristfälliga fostran presenterades. I utredningen diskuterades också religionens roll i skolan, då i anslutning till ämnet kristendomskunskap. Utredarna menade att hemmen och de religiösa samfunden inte kunde "garantera en pedagogiskt fullödlig kunskapsmeddelelse om religionens värld". Föräldrar ansågs inte kunna ge en religiös fostran som var "så vidsynt och så psykologiskt riktig, som skolans i bästa fall kan vara och alltid bör sträva efter att vara".²⁷ Den kritiska synen på religion har fått starkt fäste i det svenska samhället och konfessionella friskolor blir i det sammanhanget ett problem, något som befaras hindra individens frihet och motverka svenska värderingar och integrationen i samhället. Den typen av oro förstärks ytterligare när den kopplas samman med rädslan för religiösa sekter. Ytterligare en form av oro gäller främst de muslimska friskolorna. Dessa nämns sällan vid namn, men av sammanhanget är det uppenbart att det är dessa som avses när man oroar sig för terrorism och att konfessionella skolor kan vara plantskolor för sådan verksamhet.

Argumenten från de som förespråkar konfessionella friskolor stödjer sig primärt på juridik och övernationella konventioner och riktlinjer, exempelvis Europakonventionen. Man finner i dessa dokument en starkare betoning på föräldrars rätt att fostra sina barn enligt sina egna

²⁶ SvD 21/3, 2017.

²⁷ SOU 1948:27, s. 172, citerad i Jonas Qvarsebo (2006), *Skolbarnets fostran: Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Linköping: Linköpings Universitet.

övertygelser än vad som är gängse i den svenska kontexten. Man anför också argument som hänger samman med en mer positiv syn på religion i allmänhet och hävdar att religion är en resurs i samhället som bör tas tillvara. Ytterligare ett argument knyter an till pluralism och mångfald där man menar att de konfessionella friskolorna erbjuder en mötesplats för olika livsåskådningar, något som man menar att den offentliga skolan misslyckats med.

Bilderna av de konfessionella friskolorna i debatten skiljer sig alltså markant åt och väcker ett antal frågor som behöver undersökas empiriskt: Är de religiösa inslagen i skolorna ett problem för det demokratiska samhället? Upprätthålls skollagen och läroplanen i skolorna? Är de en mötesplats för olika livsåskådningar eller motsatsen? Är skolorna ett problem för integrationen i samhället eller är de en resurs i integrationsarbetet? Finns det skillnader mellan olika typer av konfessionella friskolor eller kan man se dem som en helhet? Dessa frågor ska vi belysa i rapportens andra del.

DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNAS VILLKOR OCH VERKSAMHET

RELIGIONS- OCH KONFESSIONSBEGREPPET

Något grundläggande som behöver klargöras när det gäller de konfessionella friskolorna är konfessionsbegreppets innebörd och funktion. Rent tekniskt existerar nämligen inga "religiösa" friskolor i Sverige, Skolverkets beteckning är "friskolor med konfessionell inriktning". Beteckningen är emellertid inte oproblematisk av framför allt två skäl. För det första uppfattar inte alla dessa skolor sig själva som konfessionella i betydelsen att man har som mål att fostra eleverna in i en specifik religion. Vissa skolor har en svag konfessionell profil i denna mening och betecknar sig hellre som exempelvis skolor som driver verksamhet på "kristen grund", vilket avser bejakandet av vissa värderingar snarare än tydliga ställningstaganden för en viss religion. För det andra finns det en relativt stor grupp skolor i Sverige som värnar en specifik livsåskådning men som trots detta inte klassas som konfessionella av Skolverket. Skolor som till exempel bygger på Waldorfpedagogiken, som har sin grund i antroposofin, utgör ett eget segment i Skolverkets statistik, trots att de av många religionsvetare klassas som en religiös rörelse. Således är inte beteckningen konfessionella friskolor helt vattentät, gränserna mellan dessa skolor och andra friskolor är flytande och föränderliga samt beroende av såväl Skolverkets definitioner som det offentliga samtalets tillfälliga fokus och klassifikationer.²⁸

Hänvisningen till religionsbegreppet är förvisso inte taget ur luften, "konfession", som betyder "bekännelse", har tydliga kopplingar till trosföreställningar som förknippas med religion och religionsutövning. Dock ger inte den svenska lagstiftningen fri lejd för religionsutövning i skolan även om man har en konfessionell inriktning. Den offentligt finansierade skolan i Sverige regleras av skollagen där det görs en skillnad mellan "undervisning" och "utbildning" där det förra inte får ha några konfessionella förtecken.²⁹ I skollagens §3, under stycket om definitioner, beskrivs undervisning som "sådana målstyrda processer som under ledning av lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden", medan utbildning har en vidare innebörd och beskrivs som "den verksamhet inom vilken undervisning sker utifrån bestämda mål".³⁰ Undervisningen måste alltså utgå från den nationella läroplanen, fastställda kursplaner och olika målskrivningar för respektive ämne, medan utbildning handlar om verksamheten i bredare bemärkelse, det vill säga sådant som inte styrs av läroplan och kursplaner och som inte nödvändigtvis leds av lärare.

När det gäller konfessionalitet regleras detta i skollagens §7. Där framgår det att alla offentliga, det vill säga kommunala, skolor skall vara icke-konfessionella både när det gäller undervisning och utbildning. Friskolor har däremot rätt att bedriva utbildning på konfessionell grund även om själva undervisningen måste vara icke-konfessionell. När det gäller de specifika konfessionella inslagen betonas att dessa måste vara frivilliga, vilket bland annat innebär att de inte får vara schemalagda.³¹ Det religiösa i sammanhanget begränsar sig därför i praktiken till frivilliga morgonsamlingar, andakter och extra religionsundervisning utanför lektionstid. För att säkerställa att skollagens krav uppfylls ingår det i skolinspektionens uppdrag att göra regelbundna genomlysningar av de konfessionella skolornas verksamhet precis som man granskar alla andra skolor.

²⁸ Jenny Berglund & Göran Larsson (2007) (red.), *Religiösa friskolor i Sverige*, Lund: Studentlitteratur.

²⁹ SFS 2010:800.

³⁰ SFS 2010:800

³¹ SFS 2010:800

Innebörden i begreppet konfessionalitet kan dock inte avgränsas till idéer och praktiker som i allmänhet uppfattas som religiösa utan knyter an till mer övergripande filosofiska och etiska frågor. I den svenska debatten likställs vanligtvis konfessionalitet och religiositet, därav den numera gängse benämningen "religiösa friskolor". En konfession, eller trosföreställning, behöver emellertid inte ha något med religion och religionsutövning i traditionell bemärkelse att göra utan kan också beteckna försanthållanden och övertygelser bortom vetenskapens domäner, något som alla människor oavsett tro håller sig med. Det som brukar kallas "värdegrund" har till exempel en nära koppling till konfessionalitet i denna vidare mening, eftersom de värden som här kommer till uttryck inte kan avgöras med vetenskapliga metoder. Mot denna bakgrund kan alla värden och övertygelser som är riktningsgivande för organisationer och samhällen innefattas i det konfessionella. Här kan exempel nämnas de värden som ingår i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, den svenska så kallade värdegrunden, och de värden vi förknippar med demokratin i stort. Sådana värden är inte enklare att argumentera för på vetenskaplig grund än de som har sin bakgrund i en religiös kontext, som exempelvis den judisk-kristna tanken om människolivets okränkbarhet, vilken dessutom är den historiska förelöparen till just de mänskliga rättigheterna.

Flera av de värden som idag åberopas i sekulära sammanhang har en religiös förhistoria. Gör vi en historisk återblick finner vi till exempel att framväxten av centrala liberala värden som religionsfrihet och åsiktsfrihet har sin bakgrund i den religiösa sfären. Här kan till exempel 1500-talets anabaptister och deras framhållande av trosfrihet och samvetsfrihet nämnas.³² Liknande värden kan vi också finna i den judiska diasporan när man utifrån ett minoritetsperspektiv arbetat med frågan om hur man bibehåller en minoritetsidentitet inom majoritetssamhället. Dessa idéer om frihet införlivades senare i upplysningstidens centrala värden – frihet, jämlikhet och broderskap – även om den religiösa bakgrunden då kopplades bort.³³ Likheten och beroendet mellan flera bärande inslag i de mänskliga rättigheterna och äldre religiösa föreställningar gör således frågorna om det konfessionella och icke-konfessionella svåra att hålla isär i praktiken.

Skollagens krav på icke-konfessionell undervisning även för de konfessionella friskolorna gör dock frågan om hur skolelever påverkas av religiösa inslag i skolan både rimlig och legitim. Denna fråga kan emellertid inte avgöras på ett rent principiellt plan, eller genom utredning i diverse debattartiklar, utan måste undersökas empiriskt. Annars är risken stor att man ägnar sig åt en sorts retorisk skuggboxning mot inbillade fiender. För att få kunskap om de konfessionella friskolorna behöver man besöka skolorna, observera verksamhetens olika delar, göra intervjuer med huvudmän, lärare och elever och liknande saker. En del forskning, som vi redovisar nedan, har gjorts på detta område, då med fokus på skolor med muslimsk huvudman. Det finns dock ännu inga större studier på den stora majoriteten av konfessionella friskolor, de kristna friskolorna. Forskningen om de konfessionella friskolorna är alltså knapphändig, inte minst saknas studier om hur den schemalagda religionsundervisningen bedrivs i dessa skolor. Trots avsaknaden av empiriska studier framställs dessa skolor mer eller mindre rutinmäss-

³² Anabaptister är benämningen på en mängd disparata rörelser som växte fram ur reformationen på 1500-talet. Rörelsen uppstod 1525 i Zürich som en reaktion på att Huldrych Zwingli använde staten för att ingripa mot religiösa företrädare. Kväkare, Amish, Mennoniter och Bretherens är exempel på nutida kristna rörelser som har sin bakgrund i 1500-talets anabaptister. Se Jonas Melin, David Willgren, Fredrik Wenell (red.) (2017), *Aldrig mer tillbaka gå: utmaningar från anabaptismen, reformationens frikyrkorörelse*, Blidsberg: Evangelie förlag.

³³ Woodberry, Robert (2012), "The Missionary Roots of Liberal Democracy", *American Political Science Review*, Vol 106:12.

igt som problematiska i den offentliga debatten, och inte sällan kopplas de samman med samhällsproblem som segregation, utanförskap, intolerans, extremism och vanvård. Risken är alltså att debatten präglas mer av förutfattade meningar om religion och religiösa människor än fakta om vad som egentligen pågår i dessa skolor.

Konfessionalitet i relation till skolan ser också olika ut i olika nationella kontexter. Åsa Brattlund har i sin avhandling gjort en jämförande studie av muslimska skolor i Sverige och England.³⁴ Hon har studerat vilka uttryck den muslimska tron får inom ramen för de statliga direktiv som skolorna måste följa i de båda kontexterna, vilket visar på viktiga skillnader. I Sverige är skolorna statligt finansierade genom skolpengen och ålagda att följa de lagar och styrdokument som gäller för det svenska skolväsendet. I England är de flesta muslimska skolor privat finansierade, vilket ger dem större frihet i förhållande till statliga regelverk och större möjligheter att utforma sin verksamhet baserat på religiösa övertygelser. Lärarna i den engelska kontexten är i högre utsträckning praktiserande muslimer medan skolorna i Sverige har en mer blandad grupp lärare. De engelska skolorna har också regler som inkluderar sedvänjor som *hijab*, som enkelt kan legitimeras utifrån den brittiska traditionen med skoluniform. Man har också större möjlighet att anordna könssegregerad undervisning och aktiviteter. I Sverige är det annorlunda, den kulturella normen om individens frihet är styrande även inom de muslimska skolorna, något som också säkras genom Skolinspektionens regelbundna granskningar av verksamheten. Den svenska kulturens betoning på individens autonomi och den statliga styrningen och kontrollen av skolan har alltså skapat muslimska skolor där den muslimska identiteten förhandlas i förhållande till det svenska samhället.³⁵ En internationell studie kommer fram till samma sak, det vill säga statliga regleringar och offentlig finansiering tillsammans med kulturella normer skapar ramar för konfessionella friskolor.³⁶

Här kan också nämnas sociologen Robert Wuthnows undersökning av "faith based organizations" i relation till utförandet av samhällstjänster i USA. Hans undersökning visar att offentliga regleringar, pedagogiska och andra professionella modeller generellt sett trumfar de konfessionella inslagen.³⁷ Det är med andra ord inte de religiösa inslagen som dominerar när verksamheterna styrs genom statliga regleringar.

VARFÖR STARTAS KONFESSIONELLA FRISKOLOR?

Elisabeth Gerle har i en studie argumenterat för att den kommunala skolan bör vara ett slags smältdegel där olika etniska och religiösa grupper kan mötas.³⁸ Skolan framställs här som en av samhällets gemensamma institutioner som ska fostra medborgare som lär sig interagera med olika kulturer och sammanhang. Den kommunala skolan bör därför enligt Gerle värna mångfalden och bli utmanad av olika ideologier och övertygelser. Detta är, som vi visat ovan, ett av huvudargumenten från dem som vill förbjuda de konfessionella friskolorna eftersom man menar att dessa isolerar eleverna från världen utanför. Skolans roll som smältdegel för olika identiteter och övertygelser kan dock förstås på olika sätt. Ett skäl till att man startar

³⁴ Åsa Brattlund (2009), *What Role of God and National Curriculum in School Life? A Comparative Study of Schools with a Muslim Profile in England and Sweden*, Stockholm: Stockholms Universitet.

³⁵ Brattlund (2009).

³⁶ Sai, Youcef (2018). "An exploration of ethos in Irish Muslim schools: ethnographic insights and perspectives from parents and teachers", *Journal of Beliefs & Values*, 39:1, 29-44.

³⁷ Robert Wuthnow (2006), *Saving America: Faith-Baith Services and the Future of Civil Society*, Princeton: Princeton University Press.

³⁸ Elisabeth Gerle (1999), "Mångkulturalism – etniska grupper i skilda grupper eller överlappande identiteter inom den allmänna skolan", *Utbildning & Demokrati*, Vol. 8:3.

konfessionella friskolor är just att man menar att den offentliga skolan inte klarar av att härbjärgera minoritetsreligioner. Henrik Nilsson visar i sin avhandling att den muslimska friskolan Jibrilskolan i Växjö har startats på grund av att elever skämts över sin muslimska identitet i kommunala skolor.³⁹ Nilsson konstaterar också att många av de muslimska familjer som är mer konservativa är oroliga för att den kommunala skolan inte skall kunna ge deras barn den moraliska fostran som föräldrarna står för. Föräldrarna har hört om fester, alkohol och moralisk förslappning. Dessa föredrar därför en skola med muslimsk huvudman där man delar föräldrarnas moraluppfattning.⁴⁰ Även Brattlund har pekat på att muslimska föräldrar väljer muslimska skolor till sina barn för att de upplever sig vara utsatta i den kommunala skolan, inte först och främst för att stärka en muslimsk identitet. Utsattheten gäller framför allt muslimska tjejer.⁴¹ Dessa studier visar alltså att de konfessionella skolorna har startats utifrån en uppfattning om att den kommunala skolan är oförmögen att handskas med minoriteter, inte minst religiösa minoriteter.

Religionsvetaren Jenny Berglund har i en studie visat att den svenska kommunala skolan inte riktigt klarar av mångkultur: "När den offentliga svenska skolans läroplan *i teorin* säger att den inte prioriterar en religion framför en annan, men *i praktiken* tenderar att exkludera viss klädstil och livsstil som baseras på människors livsåskådning, tvingar den människor att skapa egna institutioner".⁴² Samma slutsats drar Karin Kittelmann Flensner i sin avhandling.⁴³ Hon har undersökt hur man talar om religion och religiösa människor i religionsundervisningen i Sverige, och kommit fram till att troende elever där befinner sig i ett ideologiskt underläge. Hennes studie visar att den världsbild som premieras i de kommunala skolorna kan beskrivas inte bara som individualistisk och sekularistisk utan som direkt religionsfientlig. Detta får till följd att de troende eleverna inte gärna vill framstå som religiösa och känner sig tvingade att tona ner sin övertygelse. I sin avhandling om somaliansvenska flickor i en muslimsk friskola har Gunnel Mohme visat att det, förutom den utsatthet som andra forskare pekat på, också handlar om att föräldrarna återfår en känsla av värdighet genom att placera sina barn på en muslimsk friskola. Man upplever att barnen inte blir lika utsatta som i den kommunala skolan och den muslimska tron blir en mer självklar del av livet.⁴⁴ Den offentliga skolans bristande förmåga att hantera religiösa och kulturella livshållningar synes alltså vara en viktig orsak till att man startar konfessionella friskolor där den egna identiteten inte är ifrågasatt.

Skälen till varför föräldrar placerar sina barn i en konfessionell friskola med kristen huvudman har ännu inte varit föremål för någon stor studie. Jan Damgren har dock inkluderat en kristen friskola i sin avhandling om varför föräldrar väljer friskolor.⁴⁵ Studien pekar på att det är den pedagogiska inriktningen, storleken på klasser och ett allmänt missnöje med den kommunala skolan som ligger bakom valet av skola. Jenny Berglund har också i en studie pekat på att de kristna föräldrarna vill lägga till något till barnens utbildning som inte den kommunala skolan kan ge.⁴⁶ En tänkbar orsak till varför föräldrar väljer en skola med katolsk huvudman kan ha att göra med den bildningstradition som finns i den romersk-katolska kyrkan. Det finns

³⁹ Henrik Nilsson (2015), Kultur och bildning – En tolkning av två grundskolors mångkulturella kontexter, Kalmar: Linnéuniversitetet.

⁴⁰ Nilsson (2015), s180-182, 190,

⁴¹ Brattlund (2009). Se också Kristina Gustavsson, "Den gäckande kulturen", i Berglund & Larsson (2007).

⁴² Berglund, Jenny (2014). "Islamic Religious Education in State Funded Muslim Schools in Sweden: A Sign of Secularization or Not?". *Tidskrift för islamsforskning*, 275-301, Vol 8:1. s 297. (kursivering original).

⁴³ Karin Kittelmann Flensner (2015), *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*, Göteborg: Göteborgs Universitet.

⁴⁴ Mohme, Gunnel (2016). *Somali-Swedish Girls: The Construction of Childhood within Local and Transnational Spaces*. Stockholm: Department of Child and Youth Studies, Stockholm University.

⁴⁵ Jan Damgren (2002), *Föräldrars val av fristående skolor*, Lund: Lunds Universitet.

⁴⁶ Berglund (2014), 298.

några internationella studier där man har undersökt varför föräldrar väljer just en katolsk skola för sina barn. En australiensisk studie visar att föräldrar uppfattar de katolska skolorna som en ”omvårdande gemenskap” och att det finns ett engagemang i sociala rättvisefrågor vid skolorna. Valet av de katolska skolorna handlar alltså inte om direkt religiösa frågor utan är mer kopplade till den katolska bildningstraditionen.⁴⁷ I en brittisk studie framkommer det att katolska föräldrar betraktar de katolska skolorna som viktiga för att bevara en katolsk identitet. Skolvalet är i detta fall lika mycket kopplat till frågor om kultur och värderingar som religiös övertygelse.⁴⁸ När det gäller de judiska skolorna är också här forskningsläget skralt, men mot bakgrund av skolornas framväxt hänger skolvalet samman med den judiska minoritetens historiska utsatthet, och i likhet med de katolska skolorna är valet knutet till den judiska bildningstraditionen snarare än religiös övertygelse.

VILKA DRIVER DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNA?

Som vi nämnt i inledningen är för närvarande 66 grundskolor registrerade som konfessionella. Av dessa har tio huvudmän med muslimsk inriktning, en är judisk med montessoripedagogisk inriktning och 55 är kristna, primärt frikyrkliga. Av de kristna skolorna är 51 organiserade i Kristna Friskolerådet. Tillsammans har de konfessionella friskolorna lite drygt 9300 elever. Något som kvalificerar underlaget är dock att en skola kan vara registrerad som ”allmän” om man exempelvis driver den i bolagsform, även om den i praktiken är konfessionell. En frikyrka kan till exempel äga ett aktiebolag och registrera skolan på bolaget snarare än på kyrkan, vilket gör att den inte finns med i statistiken över konfessionella friskolor. Konfessionella friskolor med en annan registrering än som konfessionell är dock få till antalet och förändrar förmodligen inte statistiken nämnvärt.

En gemensam nämnare för samtliga registrerade konfessionella friskolor, med undantag av två, är att de drivs av grupper som har en minoritetsposition visavi majoritetskultur eller majoritetsreligion. Undantagen är de två skolor som drivs med koppling till Svenska Kyrkan. När det gäller de frikyrkliga kan man urskilja en minoritetsposition även inom den frikyrkliga sfären. Det finns till exempel inga skolor som drivs av Equmeniakyrkan, en stor frikyrkorörelse som har en lång historia av delaktighet i majoritetssamhället. Ett sätt att förstå detta är att minoriteter ofta ger uttryck för sitt engagemang på sätt som skiljer sig från majoritetens. Det kan kanske tyckas märkligt att beskriva frikyrkliga som en minoritet i det svenska samhället, men med tanke på frikyrkans historia som en utbrytning ur Svenska Kyrkan och deras ofta kritiska hållning till kulturen i stort kan de klassas som det. Det är dessutom ofta så man uppfattar sig själva.⁴⁹

Det klart största antalet konfessionella skolor har startats av vad som kan klassas som teologiskt konservativa frikyrkor. Mer än hälften av de 55 kristna skolorna har huvudmän inom den så kallade trosrörelsen som växte fram i nära anslutning till församlingen Livets Ord i Uppsala från mitten av 1980-talet.⁵⁰ Rörelsen har från första början kännetecknats av mycket aktiva medlemmar med ett starkt engagemang; medlemmarna är inte sällan företagare och entreprenörer. Inom ramen för trosrörelseförsamlingar har det startats en mängd olika företag

⁴⁷ Gleeson, Jim & Maureen O'Neill (2018) Student-teachers' perspectives on the purposes and characteristics of faith-based schools: an Australian view, *British Journal of Religious Education*, 40:1, 55-69.

⁴⁸ Clements, Ben (2018). Attitudes towards faith-based schooling amongst Roman Catholics in Britain, *British Journal of Religious Education*, 40:1, 44-54.

⁴⁹ Elisabeth Gerle (2000), *Mångkulturalismer och skola?* Stockholm: Regeringskansliet.

⁵⁰ Anders Gerdmar (2007), ”Idéburen skola mellan monokultur och mångkultur”, i Berglund & Larsson (red.).

och skolor och man bedriver också en omfattande och världsomspännande missionsverksamhet. Många av de andra skolorna med frikyrklig och konservativ profil kan beskrivas som evangelikala/pingstförsamlingar. Den här typen av kyrkor framhäver ofta en konflikt mellan kyrkan och det omgivande samhället och söker olika vägar att odla sin egen särart på religiös grund.⁵¹ Trots den kritiska hållningen till samhället har man valt att starta skolor som är starkt reglerade av diverse statliga förordningar. Ett intressant exempel på denna paradoxala inställning till samhället är den svenska pingströrelsen. Rörelsens förgrundsgestalt, Lewi Pethrus, drevs i likhet med den nutida trosrörelsen av en stark vilja att starta nya institutioner och företag. Han startade inte bara tidningen Dagen utan också IBRA radio, TV-Inter, LP-stiftelsen, Filadelfia förlag med mera.⁵²

Ett annat drag hos dessa kyrkor är att de oftast inte är organiserade som samfund i traditionell bemärkelse. Församlingarna relaterar istället till varandra i mer eller mindre informella nätverk. När man startar en skola är det därför inte utifrån en nationell strategi utan i princip alltid ett lokalt initiativ. Denna modell tycks också passa entreprenörerna bra som då får snabbare till beslut och handling än i mer centralt styrda sammanhang. Arbetssättet har dock inte bara att göra med organisationsmodellen utan hänger också samman med en typ av konservativ teologi som å ena sidan betonar ett avståndstagande från samhället och å andra sidan är delaktig genom att starta egna företag och organisationer, inte sällan med motiveringen att man vill utgöra ett alternativ till majoritetssamhället.

Det förhåller sig delvis annorlunda med de judiska skolorna, även om det också här finns en spänning i förhållande till majoritetskulturen. Den judiska delen av befolkningen har status som nationell minoritet, vilket gör att deras skolor inte nödvändigtvis behöver klassas som konfessionella, verksamheten kan istället ha beteckningen etnisk. Den judiska Hillelskolan i Stockholm blev redan i början av 1970-talet en statlig finansierad friskola med motivering att den var till för den judiska etniska minoriteten.⁵³ Denna omständighet reser frågor om de egentliga skillnaderna mellan en konfessionell skola och en etnisk skola. Religioner kan vara väldigt olika, men i likhet med den judiska religionen består de inte bara av idéer och försant-hållanden utan också av kulturella uttryck, sedvänjor och riter. Sammanfattningsvis, det finns skäl att anta att etableringen av konfessionella friskolor har varit ett sätt för religiösa minoriteter att både bevara sin särart som minoritet och samtidigt ta plats i det offentliga livet.⁵⁴

DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNA SOM SEGREGERANDE ELLER SOM RESURS FÖR INTEGRATION

En av de vanligaste invändningarna mot konfessionella friskolor i den svenska debatten har varit att de är slutna enklaver för likasinnade. Många samhällsdebattörer fruktar att eleverna i dessa skolor hindras från att möta barn och ungdomar från andra kulturer och perspektiv än de egna. I förlängningen antas detta leda till att integrationen i det svenska samhället försvåras. För att få en bättre bild av detta skickade vi ut en enkät till de sextiosex konfessionella friskolorna via Google forms. Enkäten inkluderade frågorna: "Hur många nationaliteter är representerade vid er skola?" och "Hur många religioner är representerade vid er skola?". Vad vi

⁵¹ Wenell, Fredrik (2015), *Omvändelsens skillnad: En diasporateologisk analys av frikyrklig ungdomskultur i folkkyrka och folkhem*. Uppsala: Uppsala Universitet.

⁵² Andreas K. G. Thörn (2014), *En framgångsrik främling: Filadelfiaförsamlingen i Stockholm – Självbild i historieskrivning och verksamhet 1910-1980*, Örebro: Örebro Universitet.

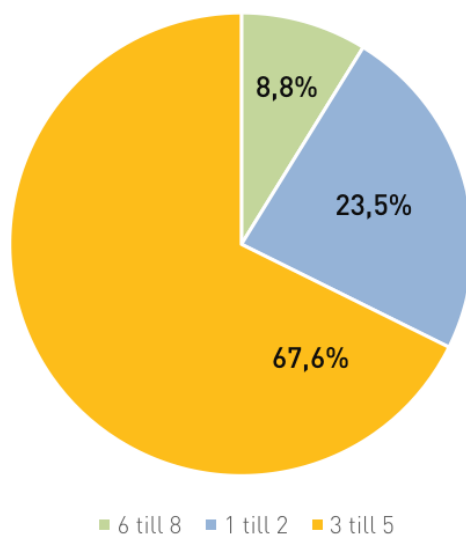
⁵³ Jonathan Peste (2007), "Judiska friskolor i det mångkulturella Sverige", i Berglund & Larsson (red.). Se också *Dagen* 5/4, 2017. "Vi är ingen judisk skola".

⁵⁴ Wenell, Fredrik (2013). "Religion som politisk resurs: frikyrkorna i enhetsstatens skugga" i Trägårdh, Lars et. al. *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*. Stockholm: SNS Förlag.

ville komma åt var en uppskattning, eftersom skolorna av förklarliga skäl inte för register vare sig över nationalitet eller religion. Vi fick svar från 34 skolor. Av de svarande ingick tre muslimska skolor. Det finns tio muslimska skolor totalt och bara en tredjedel av dem svarade alltså, att jämföra med mer än hälften av de kristna skolorna. Enkäten var helt anonym vilket gör att vi inte vet vilka som svarat eller varför. Det kan vara enkla orsaker som att man inte ansåg sig ha tid att svara, eller att de av någon anledning inte litade på oss som ställde frågorna. De kan också ha undrat över syftet med enkäten eller misstänkt att vi bara ville bekräfta den bild av friskolor som är vanligt förekommande i debatten.

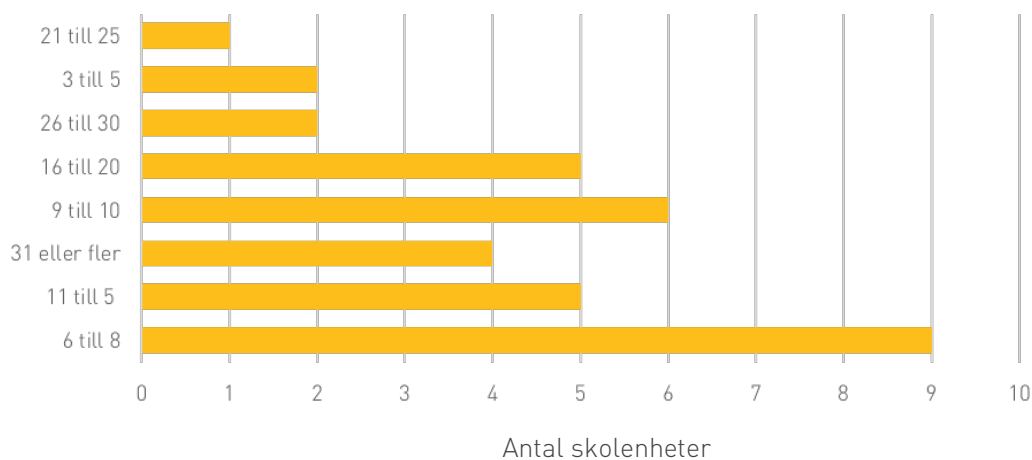
Trots att bara drygt hälften av friskolorna svarat visar ändå resultatet några intressanta tendenser som skulle behöva studeras närmare. Skolorna uppgav att man har mellan sju och 510 elever med ett medelvärde på 183 elever. Medelvärdet för alla enheter inom grundskolan är 217 elever. Endast tre skolor, det vill säga knappt var tionde, uppgav att man bara har en religion representerad. En av dessa har frikyrklig kristen huvudman, en har muslimsk huvudman och en beskriver sig som lutherskt kristen. Den sistnämnda skolan har bara sju elever, den muslimska har 127 elever och den frikyrkliga har 150 elever. Av de fyra som uppgav att de endast har en till två religioner uppgav de två återstående muslimska skolorna att man har elever med protestantisk kristen bakgrund, och två frikyrkligt kristna skolor uppgav att man har muslimska elever. De allra flesta av skolorna har uppgett att man har tre eller fler religioner representerade vid sin skola och flera uppgav att man har mellan sex till åtta religioner representerade. Merparten av de kristna skolorna uppgav att man har muslimska elever samt elever med okänd, agnostisk eller ateistisk övertygelse.

Hur många religioner är representerade på er skola?

Tre skolor med romersk-katolsk huvudman har svarat på enkäten, av dem sticker två ut. Dessa två skolor har uppgivit att man har 31 eller fler nationaliteter representerade vid sina skolor. En av de frikyrkliga skolorna har också angett att de har 31 eller fler nationaliteter representerade. Många av skolorna svarar att man har mellan elva till femton nationaliteter på sina skolor, endast två har uppgett att man har tre till fem nationaliteter representerade, och ingen har färre än tre. Detsamma gäller för de muslimska skolorna. En skola uppskattar antalet till sex till åtta nationaliteter och de två andra till mellan elva till femton.

Hur många nationaliteter är representerade på er skola?

Denna redogörelse bygger alltså på en sammanställning av svaren från drygt hälften av de konfessionella friskolorna i Sverige. Resultatet ger en god indikation om att tanken på att de konfessionella friskolorna sluter sig i små homogena enklaver med samma konfession och/nationalitet inte har starkt stöd. Endast i ett fåtal av skolorna framträder en sådan bild, men de allra flesta skolorna tycks, precis som samhället i övrigt, kännetecknas en mängd kulturer, nationaliteter och religioner. Kanske är det till och med så att det finns en större blandning av olika kulturer på de konfessionella skolorna än på kommunala skolor. Möjligen kan det finnas skäl att anta att de muslimska skolorna har en större andel invandrare än de kristna friskolorna. Mot bakgrund av vår översikt finns dock inte fog för föreställningen om att de konfessionella friskolorna som sådana är segregering. Här finns ett behov av fördjupade studier av dessa skolor när det gäller elevsammansättning, relationen till det svenska majoritetssamhället kopplat till nationalitet och religion.

I Nilssons avhandling, som nämnts ovan, studeras hur en konfessionell friskola respektive en kommunal skola i Växjö hanterar integrationen av människor med icke-svensk bakgrund. Den kommunala Tallskolan har genomgått omfattande förändringar de senaste årtiondena med en allt mindre andel elever med svenska som modersmål. Elevernas föräldrar är i hög utsträckning arbetslösa med låg utbildningsnivå. Det enskilt viktigaste hindret för integrationen anses på denna skola vara den bristande språkliga kompetensen; eleverna behöver få bättre svenskkunskaper. I Jibrilskolan uppfattar man precis som på Tallskolan att goda färdigheter i det svenska språket är en förutsättning för lyckad integration, men man menar också att en tydlig förankring i en muslimsk identitet är en viktig komponent. På denna skola gäller något som kallas "enspråksnormen", man använder bara svenska på skolan för att hjälpa eleverna att navigera i det svenska samhället.

Trots att man på båda skolorna i Växjö är överens om betydelsen av det svenska språket har man enligt Nilsson olika uppfattningar om vad som gynnar integrationen i det svenska samhället. Den kommunala skolans strategi kallar Nilsson för assimileringstrategin. Den handlar om att "föräldrar och elever [behöver] sätta sina ursprungliga kulturella identiteter inom parentes".⁵⁵ En tydlig muslimsk identitet betraktas här alltså som ett hinder för en lyckad integration. I kontrast till detta betraktar man på den muslimska Jibrilskolan en muslimsk identitet som en förutsättning för integrationen. Den muslimska identiteten betraktas här alltså

⁵⁵ Nilsson (2015), s 240.

som en resurs i integrationsarbetet snarare än ett hinder. Att radera den muslimska identiteten leder enligt detta synsätt inte till integration, den muslimska identiteten bör snarare kontextualiseras inom ramen för den svenska kulturen. Detta kontextualiseringsarbete handlar inte minst om att parera en negativ inställning till samhället som man menar finns hos en del föräldrar med muslimsk bakgrund. Då kan den muslimska friskolan fungera som en väg in i det svenska samhället där man öppnar för en förhandling mellan en muslimsk identitet och den svenska kulturen.

Nilsson jämförde i sin avhandling endast en kommunal skola och en konfessionell. Det är ett alltför litet underlag för att dra generella slutsatser, men utifrån det existerande forskningsläget kan man inte utgå ifrån att de konfessionella friskolorna har en segregeringseffekt. Tvärtom finns det saker som tyder på att de är en viktig resurs för en lyckad integration. Det är tydligt att religiös och kulturell identitet är en viktig utgångspunkt för de konfessionella skolorna, dock är det svårt att påvisa stora skillnader mellan dessa skolor och offentliga skolor när det gäller segregering. Här saknas det forskning som visar hur det faktiskt förhåller sig. Men det kan återigen vara värt att anknyta till den tidigare ovan nämnda studien av Wuthnow. I relation till Nilssons avhandling kan man utifrån den anta att religiösa grupper som engagerar sig i exempelvis skolektorn blir avradikaliserade i religiöst hänseende snarare än radikaliserade. Den offentliga styrningen och de olika regleringarna sätter gränser för verksamheten, vilket också påverkar hur religionen kommer till uttryck.

Frågan om integration i samhället tycks alltså vara levande inom de konfessionella friskolorna och är något man arbetar med. Att förbjuda konfessionella friskolor för att lösa integrationsproblemen tycks vanskligt också med tanke på hur de kommunala skolorna lyckas. Som exempel kan nämnas den romska klass som den kommunala Hammarbyskolan inrättade för 20 år sedan. Den skapades som ett svar på den utsatthet som de romska barnen upplevde i skolan och var ett försök att hantera integrationsfrågan inom ramen för den kommunala skolan. Man valde att skapa en tvåspråkig klass för att bättre fånga upp dessa elever.⁵⁶ Klassen har dock fått läggas ner efter mycket skarp kritik från skolinspektionen, eftersom man varken lyckades få dessa elever att komma till skolan eller nå kunskapsmålen.

UNDERVISNINGEN I DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNA

En viktig fråga är naturligtvis hur undervisningen bedrivs i de konfessionella friskolorna. Vad undervisas och hur förhåller sig skolornas huvudmän till skollagen, kursplaner och frivilligheten när det kommer till skolan aktiviteter utanför undervisningen? När man studerar den offentliga debatten, som vi redogjort för i rapportens första del, kan man få bilden av att det finns en hel del forskning att stödja sig på när det gäller verksamheten vid de konfessionella friskolorna. Debattörerna kan med viss självklarhet hänvisa till att skolorna segregerar, låser in barn i sektliknande förhållanden, framställer det övriga samhället ett negativt ljus, bedriver tendentiös undervisning och så vidare. Faktum är att det finns mycket lite forskning som bekräftar denna bild.

Det finns till exempel knappast någon forskning alls på skolorna med kristen och judisk huvudman. Den befintliga forskningen om dessa skolor utgörs av ett fåtal fallstudier. De flesta

⁵⁶ Heick, Pia. "Romska profilklass läggs ner", Internet: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/romsk-profilklass-laggs-ner>; Nordström, Andreas. "Efter skarp kritik – romsk klass läggs ner". Internet: <https://www.dn.se/sthlm/efter-skarp-kritik-romsk-klass-laggs-ner/>

av dessa studier finns i antologin *Religiösa friskolor i Sverige*.⁵⁷ När det gäller skolor med muslimsk huvudman har det gjorts några större arbeten som bygger på fältstudier. Men även här är forskningsläget skralt, den befintliga forskningen är inte tillräcklig för att ge en helhetsbild heller av de muslimska skolorna. En av de mer omfattande studierna av muslimska friskolor har gjorts av Åsa Aretun.⁵⁸ I sin studie anlägger hon ett maktkritiskt perspektiv på verksamheten där hon sätter den enskilda eleven i relation till skolan som en politiskt styrd institution. De muslimska skolorna i hennes undersökningen visade sig leva i en spänning mellan muslimsk religiös tradition och svensk utbildningstradition. Aretun visar på en form av socialisering där en muslimsk identitet överordnas en svensk identitet, men där skolan i egenskap av samhällsinstitution samtidigt är en plats där eleverna förhandlar sin identitet i relation till det svenska samhället på olika sätt.

Aretuns studie visar också att de lärare som är icke-muslimer inte möts av samma respekt bland eleverna som de muslimska lärarna. En förklaring till detta är den relation mellan yngre och äldre som är rådande inom den muslimska kulturen (i både hem och moské). I denna kultur betraktas de äldre som självklara auktoriteter vars uppgift är att överföra de muslimska värderingarna till de yngre. De icke-muslimska lärarna speglar en svensk kultur som bygger på en annan relation mellan yngre och äldre där yngre människor har en helt annan grad av självbestämmande och där värden om medbestämmande skattas högt. Aretuns studie belyser den krock som uppstår mellan dessa olika sätt att se på maktförhållandet mellan yngre och äldre inom de muslimska skolorna. De muslimska eleverna förväntar sig att lärarna skall sätta upp tydliga ramar medan de icke-muslimska lärarna inbjuder till medbestämmande enligt svensk modell. För att hantera dessa konflikterande synsätt försökte skolans rektor i skolans frivilliga koranundervisning forma en motkraft till vad han uppfattade vara en mer traditionell och patriarkal muslimsk kultur i hem och moské. Rektorn försökte alltså använda den muslimska friskolan som en arena för förhandling om det muslimska och det sekulärt svenska.

I de muslimska friskolorna anordnas ofta frivilliga lektioner där eleverna kan ta del av undervisning i den muslimska tron. I sin avhandling om undervisningen om Islam i konfessionella muslimska skolor har Jenny Berglund undersökt hur denna icke schemalagda undervisning utförs i relation till de regler och förutsättningar som ges i den svenska skollagen och i kursplanerna.⁵⁹ Hennes slutsats är att den muslimska tron överförs genom en form av omtolkning av religionen inom ramen för den svenska samhällskontexten för att göra den relevant och meningsfull. Berglund har i en senare studie fortsatt att undersöka detta och pekat på att flera av lärarna som undervisar i de frivilliga islamklasserna använder lektionerna för att eleverna skall bli trygga svenska muslimer.⁶⁰ Detta sker dels genom användandet av berättelser från Koranen som understryker likheten mellan det som uppfattas som god moral i både det svenska samhället och koranberättelserna, dels genom att betona att i Sverige är det individen själv som väljer sin moral. Läraren försöker med andra ord relatera situationen i det svenska samhället till den islamiska berättelsen och hitta både likheter och skillnader. Härigenom sker en form av kontextualisering och förhandling av muslimsk tro i relation till det svenska samhället. En konkret aspekt av denna förhandling av den muslimska tron handlar om relationen

⁵⁷ Berglund & Larsson (2007). Se också Malin Löfstedt (2007) (red.), *Religionsdidaktik: Mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Lund: Studentlitteratur.

⁵⁸ Åsa Aretun (2007), Barns "växa vilt" och vuxnas vilja att forma: Formell och informell socialisation i en muslimsk friskola, Linköping: Linköpings Universitet.

⁵⁹ Jenny Berglund (2009), Teaching Islam: Islamic Religious Education at Three Muslim Schools in Sweden, Uppsala: Uppsala Universitet.

⁶⁰ Jenny Berglund (2017). "Islamic Religious Education in State Funded Muslim Schools in Sweden: A Sign of Secularization or Not?", *Tidskrift för islamforskning*, Vol 8:1.

till det svenska jämställdhetsbegreppet och feminismens starka ställning i Sverige. Lärarna arbetar medvetet med att lyfta fram kvinnliga förebilder inom den muslimska tron. På så sätt vill man också ge eleverna en annan bild av Islam än den svenska offentliga bilden som en kvinnoförtryckande religion. En religion som Islam är utifrån detta slags kontextualiseringsarbete inte statisk utan är möjlig att tolka och omförhandla i mötet med en kultur som den svenska. Den forskning som har gjorts på muslimska friskolor tyder alltså inte på att de är miljöer för religiös indoktrinering eller radikaliseringsarbete. Den pekar snarare på att de offentligt finansierade och reglerade konfessionella friskolorna möjliggör formandet av en muslimsk identitet som kan integreras i det svenska samhället.

SAMMANFATTNING AV DE KONFESSIONELLA FRISKOLORNAS VILLKOR OCH VERKSAMHET

Några ”religiösa friskolor” existerar i egentlig mening inte i Sverige. Skolverkets klassifikation är ”friskolor med konfessionell inriktning”, vilket är en bredare kategori och tangerar livs-skådning, kultur och vissa grundläggande värden snarare än religiös instruktion. Vad som klassas som konfessionellt enligt Skolverket är inte heller glasklart. Exempelvis Waldorfskolorna, som bygger på Rudolf Steiners antroposofi, klassificeras inte som konfessionella utan utgör ett eget segment i Skolverkets statistik, trots att många religionsvetare menar att antroposofin är en religiös rörelse. De konfessionella friskolorna har inte heller frihet att utforma skolans undervisning på religiös grund. Skollagen gör en tydlig distinktion mellan utbildning och undervisning och anger att undervisningen måste vara konfessionsfri i alla skolor, oavsett om de har konfessionell inriktning eller inte. Det bredare utbildningsbegreppet innebär dock att de konfessionella friskolorna har rätt att anordna frivilliga samlingar med religiösa inslag, dessa får inte ingå i den schemalagda undervisningen.

Man kan konstatera att forskningen om de konfessionella friskolorna i Sverige är knapphändig. De få större studierna som genomförts har fokuserat på de muslimska skolorna; enbart mindre studier har gjorts på de judiska och de kristna skolorna, varav de senare utgör den stora majoriteten av de konfessionella friskolorna. Man kan ana att oron över de konfessionella friskolorna från 2015 och framåt framför allt gäller de muslimska skolorna primärt handlar om segregation och integration i spänningsfältet mellan det sekulära majoritetssamhället och minoriteters rättigheter. Den befintliga forskningen ger dock lite stöd för tanken att de konfessionella friskolorna har en segregrande effekt och bidrar till framväxten av ett religiöst parallellsamhälle. En översikt av skolornas lärar- och elevsammansättning och befintlig forskning visar istället att skolorna härbärgerar en mångfald av nationaliteter och religioner och utgör en arena där den religiösa identiteten kontextualiseras och förhandlas i relation till det svenska samhället och de värderingar som är normerande här.

De svenska konfessionella friskolorna är inte heller jämförbara med konfessionella skolor i andra europeiska länder. De svenska skolorna finansieras genom skolpengen och står under statlig kontroll, vilket ger verksamheten tydliga ramar. I många andra europeiska länder är de konfessionella skolorna privat finansierade och friheten att utforma verksamheten efter eget tycke är större. Den statliga finansieringen tillsammans med styrdokumentet och Skolinspektionens granskningar innebär att huvudmännen har små möjligheter att styra skolans verksamhet i religiös riktning. De religiösa inslagen måste anpassas till de regler som gäller för de svenska friskolorna.

REFERENSLISTA

- ”Allmänheten om bla synen på religiösa friskolor”. <http://media.humanisterna.se/pdf/novus-feb2017.pdf> (åtkomst 180105)
- Aretun, Åsa (2007), *Barns "växa vilt" och vuxnas vilja att forma: Formell och informell socialisation i en muslimsk friskola*, Linköping: Linköpings Universitet.
- Berglund, Jenny & Göran Larsson (2007) (red.), *Religiösa friskolor i Sverige*, Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, Jenny (2009), *Teaching Islam: Islamic Religious Education at Three Muslim Schools in Sweden*, Uppsala: Uppsala Universitet.
- Berglund, Jenny (2014) "Islamic Religious Education in State Funded Muslim Schools in Sweden: A Sign of Secularization or Not?", *Tidskrift för islamforskning*, Vol 8:1.
- Brattlund, Åsa (2009), *What Role of God and National Curriculum in School Life? A Comparative Study of Schools with a Muslim Profile in England and Sweden*, Stockholm: Stockholms Universitet.
- Clements, Ben (2018). Attitudes towards faith-based schooling amongst Roman Catholics in Britain, *British Journal of Religious Education*, 40:1, 44-54.
- Damgren, Jan (2002), *Föräldrars val av fristående skolor*, Lund: Lunds Universitet.
- Franken, Leni & Vermeer, Paul (2017), "Deconfessionalising RE in pillarised education systems: a case study of Belgium and the Netherlands", *British Journal of Religious Education*.
- Gerdmar, Anders (2007), "Idéburen skola mellan monokultur och mångkultur", i Berglund, Jenny & Göran Larsson (2007) (red.), *Religiösa friskolor i Sverige*, Lund: Studentlitteratur.
- Gerle, Elisabeth (1999), "Mångkulturalism – etniska grupper i skilda grupper eller överlappande identiteter inom den allmänna skolan", *Utbildning & Demokrati*, 1999, Vol. 8:3.
- Gerle, Elisabeth (2000), *Mångkulturalismer och skola?* Stockholm: Regeringskansliet.
- Gleeson, Jim & Maureen O'Neill (2018), Student-teachers' perspectives on the purposes and characteristics of faith-based schools: an Australian view, *British Journal of Religious Education*, 40:1, 55-69.
- Gustavsson, Kristina, "Den gäckande kulturen", i Berglund, Jenny & Göran Larsson (2007) (red.), *Religiösa friskolor i Sverige*, Lund: Studentlitteratur.
- Göndör, Eli (2017). *Religionskollision: Minoritet, majoritet och toleransens gränser*. Stockholm: Timbro Förlag.
- Kittelman Flensner, Karin (2015), *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*, Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Löfstedt, Malin (2007) (red.), *Religionsdidaktik: Mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, Lund: Studentlitteratur.
- Melin, Jonas; David Willgren, Fredrik Wenell (red.) (2017), *Aldrig mer tillbaka gå: utmaningar från anabaptismen, reformationens frikyrkorörelse*, Blidsberg: Evangelie förlag.
- Mohme, Gunnel (2016). *Somali-Swedish Girls: The Construction of Childhood within Local and Transnational Spaces*. Stockholm: Department of Child and Youth Studies, Stockholm University.
- Nilsson, Henrik (2015), *Kultur och bildning – En tolkning av två grundskolors mångkulturella kontexter*, Kalmar: Linnéuniversitetet.
- Peste, Jonathan (2007), "Judiska friskolor i det mångkulturella Sverige", i Berglund, Jenny & Göran Larsson (2007) (red.), *Religiösa friskolor i Sverige*, Lund: Studentlitteratur.
- Pépin, Luce (2009). *Teaching about Religions in European School Systems: Policy issues and trends – NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe*.
- Qvarsebo, Jonas (2006), *Skolbarnets fostran: Enhetskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Linköping: Linköpings Universitet.
- Qvarsebo, Jonas (2013), "Konfessionella friskolor, religion och toleransens gränser", i Lars Trägårdh, Hanna Hallin, Lars Skov Henriksen och Per Selle (red.), *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*, Stockholm: SNS Förlag.

- Qvarsebo, Jonas & Thom Axelsson (2014), "Lutherans, Value People or US Citizens? The Ever Present Dream of the Good Citizen", i Fejes, Andreas; Nicoll, Kathy (Eds.) *Confession, Education and Lifelong Learning*, London: Routledge.
- Qvarsebo, Jonas & Thom Axelsson (2014), "Värdegrund och livskunskap som styrningsteknologier", i Axelsson, Thom, Balldin, Jutta, Qvarsebo, Jonas (red.) *Styrningskonst på utbildningsarenan: Upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs*, Lund: Studentlitteratur.
- Sai, Youcef (2018). "An exploration of ethos in Irish Muslim schools: ethnographic insights and perspectives from parents and teachers", *Journal of Beliefs & Values*, 39:1, 29-44.
- Thörn, Andreas K. G. (2014), *En framgångsrik främling: Filadelfiaförsamlingen i Stockholm – Självbild i historieskrivning och verksamhet 1910-1980*, Örebro: Örebro Universitet.
- Trägårdh, Lars & Henrik Berggren (2006), *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Stockholm Norstedts.
- Trägårdh, Lars & Johan Vamstad, (2009), *Att ge eller beskattas: Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige och andra länder*, Stockholm: Sektor 3 – Tankesmedjan för det civila samhället.
- Wenell, Fredrik (2013). "Religion som politisk resurs: frikyrkorna i enhetsstatens skugga" i Trägårdh, Lars et. al. *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*. Stockholm: SNS Förlag.
- Wenell, Fredrik (2015), *Omvändelsens skillnad: En diasporateologisk analys av frikyrklig ungdomskultur i folkkyrka och folkhem*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Woodberry, Robert (2012), "The Missionary Roots of Liberal Democracy", *American Political Science Review*, Vol 106:12.
- Wuthnow, Robert (2006), *Saving America: Faith-Baith Services and the Future of Civil Society*, Princeton: Princeton University Press.